

Доц. д-р Лилия Дамянова

СЪСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМИ НА ИНОВАЦИОННАТА ДЕЙНОСТ В БЪЛГАРИЯ

Разгледани са причините за ниската иновационна активност на българските предприятия. Обоснована е необходимостта от разработването на дългосрочна национална иновационна политика и значително увеличаване на разходите за НИРД. Посочени са основните приоритети на такава политика и са предложени конкретни мерки за стимулиране на иновационната дейност в страната. Изтъкната е необходимостта от прилагането на системен подход при формирането и осъществяването на иновационната политика и съгласуването ѝ с политиките на страните от ЕС.

JEL: O31; L53

В съвременните условия стабилно икономическо развитие не може да бъде постигнато без ефективно функционираща иновационна система. Иновациите са в основата на базиращата се на знания икономика, а управлението през XXI век може да се характеризира като иновационен тип управление. На сесията на Европейския съвет в Лисабон (23 – 24 март 2000 г.) той утвърди основната стратегическа цел на ЕС до 2010 г. да бъде “най-конкурентоспособната и динамична икономика в света, основана на знанието, способна да постигне устойчив икономически растеж с повече работни места, по-добри трудови условия и по-голяма социална еднородност.”¹

В глобален мащаб започва да се извършва преход от инвестиционно ориентиран към иновационно ориентиран растеж. Последният, типичен за средно развитите държави, към които спада и България, се постига чрез приспособяването на глобалните технологии към местното производство. Това става чрез засилен приток на преки чуждестранни инвестиции, съвместни предприятия (joint ventures), аутсорсинг споразумения, които помагат на националната икономика да се интегрира към международната производствена система. Преходът към иновационно ориентиран растеж, характерен за най-развитите държави, е свързан не само с частични изменения в производителността и качеството на произвежданата продукция. Съвременните развити пазарни икономики се характеризират със създаването на уникални продукти на основата на прилагането на оригинални технологии, глобални мрежи за дистрибуция, децентрализирани и гъвкави организационни структури, научно коопериране с университети, достъп до рисков капитал и засилена местна конкуренция. Стратегията за догонващо икономическо развитие на България не може да бъде реализирана без постигането на иновационен тип растеж.²

---

¹ EU, Presidency Conclusions. Lisbon European Council, March 2000. <http://europa.eu.int>

² Ангелов, И. и др. Икономиката на България и Европейският съюз: стратегия на догонващо икономическо развитие до 2020 година. С., Икономически институт на БАН, 2003.

На сегашния етап в България има остра необходимост от повишаване на технологичното равнище на производството. За това свидетелстват високата материалоемкост и енергоемкост на продукцията, ниската производителност на труда (по данни на Евростат през 2002 г. България е достигнала едва 30.4% от средната производителност на труда в ЕС и по този показател тя е на последно място сред страните-кандидатки за присъединяване) и слабата конкурентоспособност на продукцията ни на международните пазари. За страни като България, Македония, Румъния, в които енергоемкостта на продукцията е 3 – 3.5 пъти по-висока, отколкото в западноевропейските държави, особено важно е внедряването на енергоспестяващи технологии и използването на алтернативни източници на енергия. За намаляване на материалоемкостта голямо значение има използването на нови материали, на безотпадъчни технологии и преминаването от материалоемка към наукоемка продукция. Редица индикатори обаче пряко или косвено свидетелстват за слабата иновационна активност на българската икономика и за липсата на благоприятна среда за иновационна дейност.

Според Доклада за глобалната конкурентоспособност – 2004 по национална конкурентоспособност България заема 59-то място сред изследваните 104 страни; по индекс на макроикономическата среда - 60-то; по технологичен индекс – 59-то; по индекс на обществените институции – 56-то; по качество на националната бизнес-среда – 72-ро; по индекс на конкурентоспособността на бизнеса – 75-то място.³ Макар че това бележи известно преместване на страната ни по-напред в класацията в сравнение с предшестващата година (вж. табл. 1), тя все още изостава в сравнение с държавите от ЕС.

Таблица 1

Място на България в световната класация на държавите по конкурентоспособност

Години	Показатели					
	Индекс на конкурентоспособност	Индекс на макроикономическа среда	Технологичен индекс	Индекс на обществените институции	Качество на националната бизнес-среда	Индекс на конкурентоспособност на бизнеса
2002	64	73	63	62	75	77
2003	59	60	59	56	72	75

Източник. The Global Competitiveness Report, 2003, 2004.

³ The Global Competitiveness Report, 2004.

Най-голямо подобрене се наблюдава при подиндекса на макро-икономическата среда, а най-слаби са позициите ни по отношение на качеството на националната бизнес-среда и конкурентоспособността на бизнеса. По технологичен подиндекс много по-напред от нас в класацията са не само новоприетите страни в ЕС – Естония, Чешка република, Словения, Словакия, Унгария, Литва, Латвия, Полша, но и кандидатките за членство – Румъния, Турция и Хърватска. От европейските държави след България са само Сърбия и Черна гора, Македония, Босна и Херцеговина, Русия, Украйна.

По стойност на обобщения иновационен индекс SII (Summary Innovation Index) през 2005 г. България отново попада в групата на изоставащите страни, след като през 2004 г. за пръв път се беше включила в групата на догонващите.⁴

Редица емпирични изследвания също констатира ниската иновационна активност на българските предприятия.⁵

През 2004 г. делът на иновативните фирми у нас е 11.4% от общия брой действащи предприятия и е 4 пъти по-малък от този в Съюза. За разлика от страните-членки на ЕС, където преобладават смесените и процесните иновации, в България най-значим е делът на продуктовете иновации (44.2%), а частта на технологичните е едва 8.9%.⁶ Продуктовете иновации съответстват на по-ранен етап от развитието на пазара и имат по-ниска възвръщаемост в сравнение със смесените и процесните.

Друг индикатор за иновационната активност – броят на българските заявки за патенти (и авторски свидетелства) рязко намалява от началото на 90-те години и впоследствие се стабилизира на много ниско равнище (вж. фиг. 1).

България изостава от новите страни-членки на ЕС по брой на заявките и издадените патенти в двете основни международни патентни ведомства – европейското и американското. Научният продукт, измерен чрез броя на научните публикации на 1 млн. население, бележи спад за периода 1995 – 2002 г. По броя на публикациите през 2002 г. ние сме на 30-то място сред 35 страни.⁷

⁴ Годишен доклад за състоянието и развитието на политиката в областта на иновациите – 2005 г. <http://www.mi.government.bg>

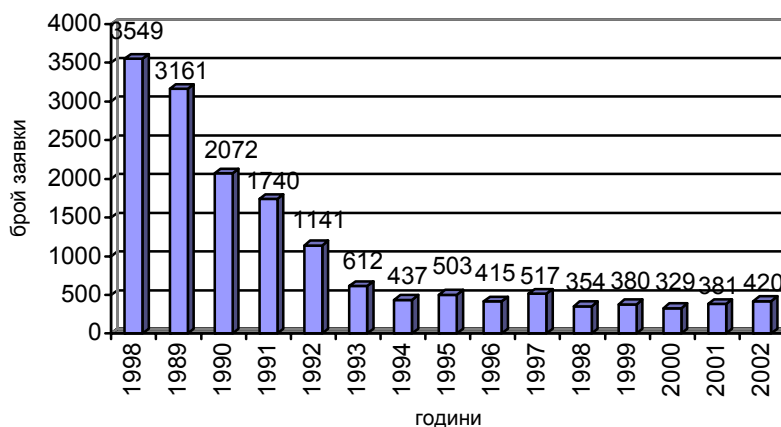
⁵ Димитров, А., Р. Чобанова, П. Илева, Р. Казанджиева, Т. Лекова. Барииери пред иновациите. С., ИК "Сиела", 1997, с. 54; Лазаров, Р. Иновационната активност на предприятията - резултат от изграждането на функционираща пазарна икономика. - Бизнес управление, 2001, N 4, с. 30-37; Проект "Разработване на регионална иновационна стратегия за Южен централен район". Анализ на резултатите от проведено анкетно проучване за иновационните потребности на фирмите от десетте приоритетни сектора в ЮЦР, Т. III, www.innovation.bg/4/demand.htm

⁶ Годишен доклад за състоянието и развитието...

⁷ Иновации.бг, ARC Fund 2004 <http://arcfund.net/artShow.php?id=6791>

Фигура 1

Брой на българските заявки за патенти по години за периода 1988 – 2002 г.

Източник: ИНСО, 1997, N 5; 2000, N 5; 2003, N 5.

Кои са причините за тази изключителна ниска иновационна активност на българската икономика? Преди всичко през периода на преход в страната липсваше целенасочена иновационна политика и иновационна стратегия – държавата нямаше ясно виждане за приоритетните направления за развитие на изследванията и технологиите, които трябва да подкрепя. Едва през септември 2004 г. беше приета Иновационна стратегия на Република България и мерки за нейното реализиране. През годините на прехода националният иновационен потенциал непрекъснато намалява. Държавата отделя все по-малко средства за пряко финансиране на НИРД. Ако през 80-те години разходите за НИРД достигат до 2.5% от БВП и са сравними с тези в развитите страни, то след 1990 г. те рязко намаляват, като през последните години достигат до 0.5% (табл. 2).

Таблица 2

Относителен дял на разходите за НИРД от БВП в България (%)

1998 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.	2004 г.
0.57	0.57	0.52	0.47	0.49	0.50	0.51

Източник. Статистически годишник 2004, С., НСИ, 2004, с. 428; Регистър на научната дейност в РБ. МОН, 2005.

В същото време в някои развити страни тези разходи са много по-високи (табл. 3).

Таблица 3

Брутни вътрешни разходи за НИРД като % от БВП

Страни	1998 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.	2004 г.
САЩ	2.62	2.66	2.74	2.76	2.65	2.68	2.68
Япония	2.95	2.96	2.99	3.07	3.12	3.15	----
Германия	2.27	2.40	2.45	2.46	2.49	2.52	2.49
Франция	2.14	2.16	2.15	2.20	2.23	2.18	2.16
ОИСР	2.15	2.19	2.23	2.28	2.24	2.26	----
ЕС	1.79	1.84	1.87	1.90	1.91	1.91	----

Източник: Main Science and Technology Indicators. OECD, Paris, 2005.

По данни на Евростат по този показател по-ниско равнище от нашите сред европейските страни имат само Кипър, Румъния и Турция. България сериозно изостава от равнището на държавите от ЕС, които сега имат 1.91%, а към 2010 г. предвиждат да достигнат около 3% относителен дял на разходите за НИРД в БВП.⁸ Според критериите на ОИСР разходи за НИРД под 1% от БВП водят до деградиране на националната иновационна система.

Най-важно значение за икономическото развитие имат разходите за НИРД, които прави бизнес-секторът, тъй като те са пряко свързани с конкретни иновационни проекти, насочени към пазарна реализация. Докато през 1995 г. у нас разходите за НИРД на държавния и на бизнес-сектора са приблизително еднакви, то през следващите години относителният дял на последния непрекъснато намалява и през 2003 г. е 26.8% от общите разходи, докато за страните от ЕС-25 той е 54.3%. Същевременно бюджетните разходи за НИРД в България са 66.9% от общите, докато за страните от ЕС-25 те са 34.9%.⁹ Световният опит показва, че водещи в иновациите са онези икономики, в които частният сектор осигурява около 2/3 от финансирането – например в Япония бизнес-секторът осигурява 73.9% от разходите на НИРД, а в САЩ – 64.4% през 2002 г.¹⁰ Недостатъчното финансиране на НИРД води до непрекъснато намаляване на относителния дял на приложните и експерименталните изследвания, тъй като те са по-капиталоемки, а това отслабва пазарната насоченост на изследванията.

Интерес представлява да се изследва степента на зависимост между размера на разходите за НИРД и броя на заявките за патенти. Въз основа на статистическите данни (табл. 4) може да се изчисли коефициентът на корелация.

⁸ Повече научноизследователска работа за Европа за изразходване на 3% от БВП за научноизследователска дейност. COM (2002) 499.

⁹ Евростат, 2004, <http://www.europa.eu.int/eurostat>

¹⁰ Main Science and Technology Indicators. OECD, 2003.

Таблица 4

Година	Разходи за НИРД като % от БВП x	Брой на българските заявки за патенти y	x.y	x ²	y ²
1988	2.5	3549	8872.5	6.25	12 595 401
1989	2.4	3161	7586.4	5.76	9 991 921
1990	2.4	2072	4972.8	5.76	4 293 184
1991	1.5	1740	2610	2.25	3 027 600
1992	1.6	1141	1825.6	2.56	1 301 881
1993	1.2	612	734.4	1.44	374 544
1994	0.9	437	393.3	0.81	190 969
1995	0.5	503	251.5	0.25	253 009
1996	0.5	415	207.5	0.25	172 225
1997	0.5	517	258.5	0.25	267 289
1998	0.6	354	212.4	0.36	125 316
1999	0.6	380	228	0.36	144 400
2000	0.5	329	164.5	0.25	108 241
2001	0.5	381	190.5	0.25	145 161
2002	0.5	420	210	0.25	176 400
	$\Sigma=16.7$	$\Sigma=16011$	$\Sigma=28717.9$	$\Sigma=27.05$	$\Sigma=33167541$

Линейният коефициент на корелация по метода на Браве има следната формула:

$$r = \frac{\sum xy - \frac{\sum x \cdot \sum y}{N}}{\sqrt{\sum x^2 - \frac{(\sum x)^2}{N}} \cdot \sqrt{\sum y^2 - \frac{(\sum y)^2}{N}}}$$

където N е броят на наблюденията.

Тогава

$$r = \frac{28717,9 - \frac{16,7 \cdot 16011}{15}}{\sqrt{27,05 - \frac{(16,7)^2}{15}} \cdot \sqrt{33167541 - \frac{(16011)^2}{15}}} = \frac{10892,32}{2,908.4009,66} = 0,934$$

Полученият коефициент показва висока степен на зависимост между размера на разходите за НИРД и броя на заявките за патенти. Коефициентът на детерминация е $r^2 = 0.873$. Това показва, че 87.3% от изменението на броя на заявките за патенти се дължат на изменението на разходите за НИРД и само 12.7% - на други фактори (например на по-добрата организация на научните изследвания).

Направените количествени изследвания и резултатите от тях показват, макар и с известна доза условност, необходимостта от увеличаване на разходите за НИРД. (За по-категорични изводи е необходимо да се изчисли коефициент на корелация между размера на разходите за НИРД и броя на осъществените иновации, но за съжаление статистически данни за броя на иновациите у нас липсват.) В най-голяма степен от държавно финансиране се нуждаят фундаменталните изследвания, тъй като те изискват много инвестиции, дават резултати след продължителен период и се характеризират с висока степен на риск.

През последните години се увеличи както обемът, така и разнообразието на предлаганите на пазара финансови инструменти, а също и срочността на отпусканите кредити. Докато към януари 1999 г. кредитите със срочност над 5 години са били едва 12.8% от редовните кредити в банковата система, то към август 2005 г. техният дял достига 27.8%. Независимо от това за по-голямата част от българските предприятия основен източник за финансиране на иновационната им дейност са вътрешните ресурси на фирмата. Само 8.3% от тях са посочили като източник на финансиране на иновационната им дейност банковата система, 1.2% - специализираните фондове за рисков капитал и 1.2% - фондове на ЕС (по данни за 2003 г.).¹¹ Рисковият капитал, който в развитите страни е един от основните източници за финансиране на иновационната дейност, в България е слабо развит и ролята му за финансиране на иновационни проекти е незначителна. Общият му обем е едва около 0.06% от активите на банковата система през 2003 г. и той се насочва предимно към фирми с традиционни производства. У нас няма специализирани фондове за рисков капитал, които предоставят първоначално финансиране за развиване на идеята и стартиране на бизнес. Причините за недостатъчната активност на рисковото финансиране в нашата страна са:¹²

- все още продължаващото реструктуриране на икономиката;
- липсата на ликвиден фондов пазар и ограничените възможности за излизане от инвестицията;
- отсъствието на развита мрежа от референти и специалисти по управление на рискови фондове;

¹¹ Иновации.бг, ARC Fund 2004...

¹² Дамянова, Л. Рисков капитал и иновации. - Данъчна практика, счетоводство и финанси на фирмата, 2001, N 8, с. 57 – 63.

Състояние и проблеми на иновационната дейност в България

- трудното изграждане на отношения на доверие и партньорство поради липсата на прозрачност и откритост на бизнеса;
- различията между националните и международните счетоводни стандарти;
- утежненият данъчен режим за този вид инвестиции.

През последните пет години размерът на ПЧИ в България се утрои и през 2004 г. надмина 7 млрд. евро (с натрупване), а делът на ПЧИ в БВП достигна 30% (табл. 5).

Таблица 5

Преки чуждестранни инвестиции в България
(млн. евро)

2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.	2004 г.
1103	903	980	1851	2114

Източник. Иновации.бг, ARC Fund 2004...

Въпреки това те все още не могат да окажат съществено въздействие върху иновационното развитие на страната по следните причини:

- В България не присъстват големи стратегически инвеститори, които да могат да модернизират цялостно даден отрасъл на основата на значителни инвестиции. Стимулите за чуждестранните инвеститори, особено от съседни държави, са да използват неблагоприятното икономическо положение в даден регион на страната и високата безработица, получавайки продукция при ниски производствени разходи.¹³

- ПЧИ се насочват към по-нискотехнологични отрасли.
- Малка част от получената печалба се реинвестира.
- Преобладаващата част от инвестициите за участие в приватизацията не са свързани с технологичното обновяване на предприятията. Нещо повече, в много случаи мотивите за чуждестранно участие в приватизацията на водещи български предприятия със силни позиции на международния пазар са свързани с отстраняване на потенциалния конкурент в лицето на приватизираното предприятие чрез неговото затваряне и разпродаване на части.

- Чуждестранните инвестиции в научната и развойната дейност са пренебрежимо малки.

Ето защо в бъдеще усилията трябва да се насочат към привличане на ПЧИ в сектори на икономиката с повече добавена стойност и по-високо съдържание на НИРД чрез въвеждане на стимули за инвеститорите.

¹³ Христова – Балканска, И. Преките чуждестранни инвестиции в България. - Икономика, 2003, N 4, с. 60 – 64.

Практиката в повечето индустриално развити страни е финансирането на научните и образователните институти да се осъществява на програмна основа, т.е. на институтите или техни звена се плаща за определени научни постижения, което води и до по-високи резултати, съобразени с нуждите на обществото. У нас програмното финансиране е все още слабо застъпено. То се осъществява най-вече чрез фонд "Научни изследвания", чрез създадения към МИЕ в началото на 2005 г. Национален иновационен фонд и чрез участието в международни научно-изследователски програми. В бъдеще ресурсното финансиране на научните изследвания трябва постепенно да се заменя с програмно финансиране, като делът на последното да нараства. Това предполага въвеждането на нови механизми за финансиране на научните изследвания. За отстраняване на създалата се диспропорция между размера на бюджетните и бизнес-разходите за НИРД е необходимо нормативно да се регламентират съответни облекчения – данъчни, кредитни, амортизационни, административни и др., стимулиращи частния бизнес да отделя повече средства за НИРД.

Българските научноизследователски организации и иновативни предприятия трябва в по-голяма степен да използват средства от европейските фондове и по-активно да участват в специализираните програми на ЕС за развитие на предприемачеството, науката и иновациите.

Намаляването на иновационния потенциал през годините на прехода намира отражение и в рязкото намаляване на броя на заетите в НИРД. Най-драстично е спадането в началото на 90-те години в резултат от закриването на отрасловите научноизследователски институти, както и на отделите и бюрата за изследователска и развойна дейност в много предприятия, но тази тенденция продължава и през последните няколко години.

Таблица 6

Научни работници на 31.12 по области на науката

Области на науката	Години							
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Общо	25 871	25 192	23 906	22 815	22 273	21 592	21 604	21 154
Естествени науки	5054	5069	4868	4705	4637	4613	4591	4461
Технически науки	7255	6813	6001	5604	5268	4952	4857	4695
Медицински науки	4760	4673	4417	3949	3730	3604	3543	3490
Селскостоп. науки	1767	1576	1422	1356	1262	1223	1204	1164
Обществени и хуманитарни науки	7035	7061	7198	7201	7376	7200	7409	7344

Източник: Статистически справочник 2005. С., НСИ, 2005, с. 44; Статистически годишник 2003. С., НСИ, 2003, с. 412.

От данните на табл. 6 се вижда, че през 2004 г. общият брой на научните работници в България намалява с 18.2% в сравнение с 1997 г., като

най-голямо е намалението сред техническите специалисти – 35.3%. Отрицателни тенденции са и застаряването на академичните кадри, липсата на приток от млади научни работници и емиграцията на висококвалифицирани специалисти. Показателят "Персонал, зает с НИРД на 1000 човека от работната сила" през 2002 г. у нас е 5.2 и е под равнището за 10-те новоприети страни в ЕС (8.4).¹⁴

Доскоро се смяташе, че човешкият потенциал е конкурентно предимство за България, но то започва постепенно да намалява. Международни изследвания (TIMSS) показват спад в качеството на българското средно образование. През 2004 г. процентът на младите хора у нас на възраст 20 – 24 години, завършили поне средно образование, е приблизително равен на този за ЕС (вж. табл. 7); процентът на висшистите сред работещите от възрастова група 25 – 64 години почти съвпада със средното за европейските страни равнище; броят на новопридобилите образователна и научна степен "доктор" в научно-технологични области на 1000 човека население във възрастовата група 20 – 29 години е по-нисък от средния за ЕС-25; делът на учените в предприятията е почти 7 пъти по-нисък от този в ЕС; по показателя за обучение през целия живот (брой обучавани на възраст 25 – 64 години на 100 човека от населението) България има най-ниско равнище сред всички страни от ЕС-25.

Таблица 7

Сравнителен анализ на квалификацията на работната сила в България и ЕС

Показатели	България	ЕС-25	ЕС-15
Процент на младите хора на възраст 20 – 24 години завършили поне средно образование (2004 г.)	76	76.7	73.8
Процент на висшистите сред работещите от възрастова група 25 – 64 години (2002 г.)	21.29	21.22	–
Процент на завършилите висше образование в научно-технологичните области (2003 г.)	20.2	–	25.7
Брой на новопридобилите образователна и научна степен "доктор" в научно-технологични области на 1000 човека население (2003 г.)	8.3	12.2	13.1
Относителен дял на учените в предприятията (2004г.)	6.7	47.3	49.7
Брой обучавани хора на възраст 25 – 64 години на 100 човека от населението (2004 г.)	1.3	9.9	–

Източник: European Innovation Scoreboard <http://trendchart.cordis.lu/scoreboards/scoreboard2004/index.cfm>; Евростат, 2004, <http://www.europa.eu.int/eurostat>

¹⁴ Евростат, 2004, <http://www.europa.eu.int/eurostat>

Макар количествено предлагането на висше образование да се увеличава, неговото качество изостава от изискванията на пазара. През последните години нараства относителният дял на завършилите висше образование в научно-технологичните области, но той все още е по-нисък от средната стойност за ЕС-15 (вж. табл. 7). В България има недостиг на иновационна култура и не е изградена система за обучение по иновационно предприемачество. Поради извършващото се реструктуриране на икономиката, динамичното развитие на науката и технологиите, несъответствието на квалификацията на работната сила на изискванията на пазара обучението през целия живот е от особена важност.

Броят на организациите, които осъществяват НИРД, непрекъснато намалява. По данни на НСИ за периода 1994 – 2002 г. той е спаднал с около 20% (табл. 8).

Таблица 8

Брой организации, които осъществяват НИРД в България

1994 г.	1995 г.	1996 г.	1997 г.	1998 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.	2002 г.
450	436	474	458	447	436	410	377	361

По данни за 2002 г. 44% от тях са в държавния сектор; 27.6% - в сектора на висшето образование; 26.5% - в сектор предприятия и 1.9% са представители на неправителствени организации. В количествено отношение материално-техническата база на науката е задоволителна, но в качествено отношение тя е силно амортизирана, физически и морално остаряла.

През последните 10 години средно около 95% от вложените средства в НИРД се изразходват за текущи разходи. Те се насочват предимно за възнаграждение на изследователския труд и за поддържане на завареното състояние на материалната база, без възможности за нейното обновяване със съвременен оборудване и технологии. Според някои проучвания едва 6% от наличната материална база в страната е адекватна за провеждане на научни изследвания; над 30% от научните звена не разполагат с електронноизчислителна техника, а само 20% от всички научни организации притежават уникална научна апаратура.¹⁵

Въпреки че достъпът до информационна и комуникационна инфраструктура през последните пет години се подобрява, България все още е на едно от последните места по използване на ИКТ сред европейските страни. Едва 5.2% от домакинствата имат достъп до

¹⁵ Петров, М., М. Славова. Иновации и международен бизнес. С., УНСС, ИСК, Дистанционно обучение, 2000.

Интернет вкъщи.¹⁶ Приложението на ИКТ в образованието е крайно незадоволително. Българските предприятия се ограничават до компютризация, но не и мрежова комуникация и до най-елементарните операции в Интернет. Според изследването "Е-Eurore 2005" обобщаващата оценка за Интернет-достъп за България е 2.68, докато средната стойност на този показател за ЕС-15 е 4.67 и от 28-те страни-членки и кандидат-членки нашата е на 24-то място.¹⁷ Обобщаващият индекс е-Eurore 2005 за България е 1.82, според който нашата страна е на последно място в Европа.

Макроикономическата среда у нас не стимулира иновациите - данъчната, амортизационната, финансово-кредитната и митническата политика не подпомагат тази дейност. Вътрешното търсене не е стимул за иновации в българските предприятия, тъй като делът от крайното потребление е близък до произведения БВП. Това възпрепятства увеличаването на реалните доходи и има за резултат стагнация в крайното потребление.¹⁸ Друг важен елемент на вътрешното търсене са brutните инвестиции за придобиване на ДМА, които през годините на прехода също намаляват. При тези условия стимулирането на процесите на осъществяването на иновации може да се основава предимно на външно търсене. Но тук също има редица фактори, които въздействат негативно. Разпадането на пазара на страните от СИВ оказва разрушително влияние върху иновационната дейност у нас. Това се дължи на факта, че България беше специализирана във високотехнологични индустрии и нейната продукция се насочваше към администрираните пазари на страните от СИВ, които бяха основният ѝ външноикономически партньор. По-голямата част от производството беше обвързано със специфични, предварително договорирани стандарти на потребление на СИВ, което стана пречка за бързото му пренасочване към други пазари. Със загубата на пазара на СИВ и бавното проникване на чужди пазари чувствително намалява значението на външния пазар като стимул за иновации.

Периодът на ускорен спад в икономическото развитие на България беше прекъснат едва през 2000 г. Макар че БВП достигна 4.3% ръст през 2003 г. по показателя БВП на човек от населението, оставаме сред най-изостаналите европейски държави. Сред страните-кандидатки за членство в ЕС през 2003 г. по този показател сме на предпоследно място преди Турция (табл. 9).

---

¹⁶ е-България 2005. Фондация "Приложни изследвания и комуникации". С., 2005.

¹⁷ E-Europe 2005. A Study of the Degree of Alignment of the New Member States and the Candidate Countries, Prepared for SAP by INSEAD.

¹⁸ Чобанова, Р. Пазарът на нововъведения в България.- Икономическа мисъл, 2000, N 2, с. 26-47.

Таблица 9

Индекси на физическия обем на реален БВП на човек от населението (ЕС-15 = 100)

Страни	1998 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.
България	24	24	24	26	26	27
Естония	36	35	37	39	40	45
Кипър	73	74	76	78	76	76
Латвия	30	30	31	33	35	38
Литва	35	34	35	37	39	42
Малта	-	71	71	70	69	69
Полша	-	41	41	41	41	42
Румъния	24	23	23	24	27	27
Словакия	43	43	44	45	47	48
Словения	64	67	66	68	69	70
Турция	29	27	28	24	25	25
Унгария	47	48	49	51	53	55
Чехия	-	-	60	61	62	63

Източник: Статистически справочник 2005. С., НСИ, 2005, с. 306; Статистически годишник 2003. С., НСИ, 2003, с. 664.

Това ограничава търсенето на нови продукти, както и намалява възможностите на държавата за финансирането на НИРД. По някои оценки за сближаването между равнището на доходите у нас и в ЕС са необходими темпове на растеж около 7 – 7.5% в продължение на 20 – 25 години.¹⁹

Относителният дял на инвестициите в БВП достигна близо 20%, но все още е недостатъчен за осъществяването на технологично реструктуриране на икономиката, което да осигури стабилен икономически растеж. През последните години се увеличи обемът на преките чужди инвестиции в страната, но той е значително по-малък от този в Чехия, Полша, Унгария и основната причина за това е липсата на благоприятна предприемаческа среда – нормативна база, данъчна система, публична администрация, стопанска инфраструктура, развит капиталов пазар, предприемаческа култура.²⁰ Важен неблагоприятен фактор за инвестиционния климат у нас е и влиянието на корупцията. Тежки и бавни са процедурите по стартирането на предприемаческата

¹⁹ Савов, С. Ще прерасне ли в подем оживлението в икономиката? - Икономическа мисъл, 2003, N 4, с.16-20.

²⁰ Савов, С. Конюнктурната макроикономическа политика не индуцира стопански растеж. - Икономика, 2003, N 1, с. 6-12.

дейност. Освен това се забавя приемането на Закон за индустриалните зони - такива са уредени в други държави и там чуждестранните инвестиции имат особен статут и преференции. Липсата на прозрачност в действията на фирмите и сивата икономика също отблъскват чуждестранните инвеститори. Рискът да се инвестира у нас остава голям. Честите промени в законите и ниската степен на спазването им дестабилизируют бизнес-средата. Множеството индикатори за състоянието ѝ все още не дават основание за извода, че е настъпил траен обрат и че икономическата среда вече е среда за бърз растеж и просперитет.²¹

Анализирайки останалите причини за незадоволителното състояние на иновационната дейност в страната, трябва да отбележим, че през последните 15 години силно са намалели броят и интензивността на контактите между научните институти, университетите и предприятията. Това затруднява вертикалния технологичен трансфер и намалява възможностите за внедряване в производството и комерсиализиране на научните постижения.

Важно значение за активността на иновационната дейност има състоянието на иновационната инфраструктура в страната. В степента на изграденост на различните елементи на иновационната инфраструктура в България се наблюдава голяма неравномерност - докато едни елементи, например законодателството за защита на индустриалната собственост, са почти завършени, други като технологичните центрове, технологичните паркове, рисковия капитал, пазарите на интелектуални продукти, се намират в съвсем начален стадий на развитие. По линия на проекта JOBS на Министерството на труда и социалната политика са създадени бизнес-инкубатори в 9 общини (Видин, Гоце Делчев, Нова Загора, Айтос, Силистра, Търговище, Шумен, Перник, Малко Търново), но те нямат технологична и иновационна ориентация. Те насърчават развитието на микро- и малкия бизнес в традиционни отрасли като облекло и текстил, дървообработване, занаяти, туризъм, алтернативно земеделие, производство на билки и подправки, като осигуряват поръчки за българските фирми от страна на международни партньори, привличат преки чуждестранни инвестиции. От малкото създадени технологични центрове през 90-те години повечето вече са разформирвани и закрити. Сред неуспешните опити могат да бъдат посочени технологичният център "ЦНИКА" АД, технологичният център "Институт за прибори за автоматизация и компютърна техника", "Бизнес иновационен център – Изот" АД. Сега успешно работят единствено центрoвете, идейно създадени и финансирани с чужди капитали и ноу-хау като "Епик" АД – структура, действаща в рамките на едноименния белгийски холдинг и

---

²¹ Георгиев, И., Цв. Цветков. Сравнителен иновационен анализ на индустриалните фирми в България и ЕС. – В: Годишник на УНСС. С., УИ "Стопанство", 2004, с. 186.

изградена на площадката на бившия завод "Микроелектроника" – Благоевград, и софтуерният клъстер "Сирма" АД, финансиран с капитали от САЩ и Канада.²²

Всички фондове за рисков капитал в България оперират със средства на чуждестранни институционални инвеститори. Такива са СЕАФ Транс-Болкан Фонд България, Кеърсбек България, Евромърчант Балкански Фонд, Булвенчърс АД.²³ Все още тяхната роля във финансовата система е незначителна. Общият обем на инвестираните средства в страната е твърде малък в сравнение с останалите държави от ЦИЕ. Освен това фондовете нямат предпочитания за инвестиране в нови МСП с технологична ориентация, а се насочват към утвърдени фирми с традиционни производства.

За подобряване на контактите между научните среди и бизнеса важно значение има създаването на пазар на интелектуални продукти. В рамките на инициативата "Иновации за бизнеса", която се осъществява от Българска стопанска камара и фондация MSI – България стартира проект за създаване на електронен портал "Технологичен пазар". Чрез него бизнесът ще може да се запознава с научните разработки с приложение в производството. Проектът е на Американската агенция за международно развитие (USAID). Автори, научноизследователски звена и лаборатории ще могат безплатно да публикуват своите разработки за привличане на инвестиции на електронния сайт www.ttnbg.com. Фирмите пък ще могат да поставят пред научните среди въпроси за разработки, които са им необходими в производството. Технологичният пазар ще бъде разделен на сектори. Първо ще стартира машиностроенето. Очаква се да се включат около 200 фирми. След това ще се развият електрониката, електротехниката, информатиката и хранително-вкусовата промишленост. Научните разработки, които са достатъчно атрактивни, ще могат да намерят мястото си и на международните пазари.

Проведеното през 2002 г. изследване на 397 фирми в Южен централен район идентифицира следните бариери пред иновациите у нас: липсата на подходящи източници на финансиране, големите разходи, свързани с иновациите, недостатъците в законодателството и нормативната уредба, високата степен на икономически риск в страната, липсата на информация за пазарите и за технологиите, липсата на потребителски интерес към иновационните продукти, липсата на квалифициран персонал.²⁴

²² Койнова, Е. Технологичният напредък – пълен назад. - Бизнес, февруари 2004, с. 35 – 37.

²³ Иновациите – политика и практика. С., Фондация "Приложни изследвания и комуникации", 2004.

²⁴ Пак там.

За създаването на по-благоприятна среда за иновации у нас преди всичко е необходимо да се разработи дългосрочна държавна иновационна политика, регламентираща принципите и методите на управление и формите на организация на иновационната дейност, отчитайки протичащите процеси на трансформация на националната икономика и процесите на глобализация. Тази политика трябва да се основава на специфични национални предимства и да използва изградената вече база от знания, като развива механизми за нейното възпроизвеждане и увеличаване в съвременните условия. Необходимо е тя да осигурява такива икономически, институционални и нормативно-правни условия, които да стимулират иновационната дейност на фирмите. Държавната иновационна политика трябва да бъде насочена към:

- осигуряване на комплексно развитие на всички елементи на националната иновационна система – наука, образование, технологична инфраструктура, информационно-комуникационни системи, система за преквалификация на кадрите, нормативна база и т.н.;

- стимулиране и координиране на иновационната дейност в страната: разработване на регулиращи механизми и нормативна база, които гарантират реализирането на националната иновационна стратегия;

- насърчаване на сътрудничеството между научните институти, университетите и бизнеса чрез: форуми за диалог между научни институти, финансиращи организации и бизнес; изграждане на допълнителни автономни единици към университетите, които да поемат функцията по договаряне на комерсиализирането на резултатите от провежданите академични изследвания; създаване на центрове по компетентност с цел стимулиране на изследователската дейност и използване на получените резултати в практиката, в които изследванията се финансират поетапно на базата на сключени договори между заинтересуваните фирми и университетите; развиване и укрепване на пазара на интелектуални продукти; стимулиране на кооперирането между изследователските и развойните организации, университетите и бизнеса в рамките на различни формални или виртуални структури и др.;

- изграждане на високоефективни информационно-комуникационни системи, доставящи информация за най-новите постижения в развитието на различни области на науката и техниката, търсенето и конюнктурата на пазара, световните тенденции в развитието на различни производства и дейности;

- постигане на висока технологична компетентност както чрез взаимстване на технологични постижения в глобалната среда, така и чрез самостоятелно генериране на технологични новости;

- системно усъвършенстване на методиките и процедурите за оценка на иновационните проекти чрез отчитане на положителните и

отрицателните технико-икономически, социални, екологични, организационно-управленски и др. последствия от иновационните решения и резонансия им ефект върху цялата икономика;

- подобряване на взаимодействието между предприятията и другите участници в иновационния процес – облекчаване достъпа на фирмите до капиталовите пазари, научноизследователските институции, консултантските услуги и технологичните пазари; подкрепа за създаването и развитието на интерфейс за услуги между университетите, академичните звена и бизнеса;

- изграждане на центрове за технологичен трансфер, технологични паркове и иновативни бизнес-инкубатори; създаване на “инкубатори без стени” към университетите; предприемане на мерки в подкрепа на клъстерите в региони, в които има натрупване на фактори, например инфраструктура, наличие на умения и опит, научни и технологични центрове, както и фирми с иновационен потенциал;

- стимулиране на частния бизнес да инвестира в научно-приложни изследвания и съвременни технологии чрез механизмите на данъчни облекчения, ускорена амортизация, финансово-кредитни облекчения и т.н.;

- използване на нови инструменти за финансиране на иновационната дейност - по-широко застъпване на програмното финансиране, рисковото финансиране, финансирането чрез грантове и заеми на програми за доставка на нови производствени технологии; развитие на капиталовите пазари и създаване на условия за развитие на рисковия капитал; създаване на специализирани фондове за рисков капитал, които предоставят финансиране на ранните фази на иновационния процес - за развиване на идеята и стартиране на бизнес;

- реструктуриране на бюджетните разходи, като се отдава приоритет на онези позиции, които поддържат “икономиката на знанието” – разходите за развитие на фундаменталните, приложните и развойните изследвания, за образование, култура, здравеопазване, за професионална подготовка и непрекъснато обучение, т.е. разходите за развитие на човешкия капитал;

- стимулиране развитието на дребния иновационен бизнес чрез осигуряване на достъп до рисков капитал, консултантски услуги, данъчни облекчения, премахване и опростяване на лицензионни, разрешителни и регистрационни режими; намаляване на бюрократичните бариери чрез използване принципите на електронното правителство, създаване на Интернет-портал, насочен към скъсяване на дистанцията между държавната администрация и бизнеса, облекчаване на процедурите при стартиране на нов бизнес – например чрез попълването на електронен формуляр за регистрация в Интернет;

- насърчаване на иновациите в общественния сектор чрез ефективни, открити и конкурентно ориентирани обществени поръчки, поощряване предоставянето на нови видове услуги като използване на електронно

правителство, електронно здравеопазване, електронно обучение и т.н.²⁵, създаване на електронни страници за разпространяване на информация за инициативи и консултации, поощряване разпространяването на положителен опит в сектора за обществени поръчки;

- повишаване на качеството на образованието чрез прилагането на съвременни методи за обучение и за проверка на знанията, чрез реално, а не формално прилагане на кредитната система във ВУЗ; изграждане на иновативна култура в обществото чрез по-широкото застъпване на обучението по иновации и предприемачество в образователните програми;

- по-активно включване на българските научни организации и фирми в програмите на ЕС за научни изследвания и технологично развитие.

Иновациите са сложно и многоаспектно явление. Прилагането на системния подход при формирането и реализирането на иновационната политика изисква тя да бъде обвързана по хоризонтала с редица други политики, с които има допирни точки - с икономическата политика (в т.ч. кредитно-финансова, фискална, амортизационна); с научно-техническата политика, със социалната, регионалната, екологичната политика, с политиката за защита на конкуренцията и т.н.²⁶ Иновационната политика може да се провежда на местно, регионално, национално равнище и на равнище ЕС. Мерките, разработени на различните равнища, трябва да са взаимно допълващи се. Необходимо е да се разработят механизми за вертикална координация, така че политиките да се синхронизират на национално и регионално равнище и на равнище ЕС. С оглед на предстоящото присъединяване на страната ни към Съюза изключително важно е националната иновационна политика да бъде съгласувана и координирана с тази на страните-членки. Тя трябва да бъде както в контекста на Лисабонската стратегия на ЕС (2000 г.), така и на конкретните задачи и приоритети в областта на иновационното развитие, приети през 2002 г. от Съвета на Европа в Барселона.

За ефективното реализиране на иновационната политика е необходимо, от една страна, да се увеличи относителният дял на разходите за НИРД като процент от БВП и от друга, да се регламентират нормативно редица мерки за стимулиране на иновационната дейност:

- ускорена амортизация на активите за фирми, които внедряват нови технологии или произвеждат сложно технологично оборудване по лиценз. Изследванията показват, че прилагането на ускорена амортизация

---

²⁵ Е-Европа 2005, План за действие: COM (2002) 263.

²⁶ Иновационната политика: осъвременяване на подхода на ЕС в контекста на Лисабонската стратегия. Комюнике на ЕК до Европейския съвет, Европейския парламент, Европейския икономически и социален комитет и Комитета за регионите.

увеличава чистия дисконтиран доход (ЧДД) от иновационните проекти с 5 – 6%,²⁷

- данъчна отстъпка върху инвестициите за осъществяване на приоритетни за страната иновации. Тук могат да се прилагат два вида преференции: пълно освобождаване от данъци за определен срок (2 – 3 години) или намаляване на данъчната ставка в началния период на реализиране на проекта и последващото ѝ повишаване с цел да не се измени общият размер на изплащаните от фирмата данъци. Въвеждането на данъчни облекчения през първата половина от времето за реализиране на проекта с последващо повишаване на данъчната ставка дава възможност да се увеличи ЧДД с 8 – 9%. Съвместното прилагане на метода на ускорена амортизация и данъчни облекчения позволява този доход да нарасне с 10 – 11%.²⁸ В повечето европейски страни финансовата политика в подкрепа на иновациите все още се концентрира главно върху данъчни облекчения за разходите за научноизследователска дейност;

- предоставяне на преференциални кредити на ориентирани към технологично обновяване фирми.

Промените в регулаторната и законовата рамка трябва да бъдат съобразени с изискването за хармонизиране на българското законодателство с това на Европейския съюз.

Изграждането на широкообхватна рамка на иновационната политика, въз основа на която ясно да се дефинират целите и приоритетите, които ще имат положителен ефект за подобряване на иновационната дейност в България, в съчетание с предложените мерки за стимулиране на иновационната активност на предприятията ще доведе до създаването на благоприятна среда за осъществяване на иновации в страната.

30.VIII.2005 г.

---

²⁷ Багриновский К. А. Методы исследования и моделирования механизма научно-технологического развития. - Экономика и математические методы, 2003, 2, с. 54-69.

²⁸ Пак там.